

УДК 330.1:339.9

МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ АНАЛІЗУ ТЕНДЕНЦІЙ РОЗВИТКУ СВІТОВОГО ГОСПОДАРСТВА

*С. М. Макуха, доктор економічних наук, професор
Національний університет
«Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*

На основі розвитку основної суперечності світового господарства здійснено теоретико-методологічний аналіз сутності економічної глобалізації, інтеграції та інтернаціоналізації. Досліджено суперечності світового господарства на різних етапах його еволюції. Економічні суперечності, що супроводжують процес європейської інтеграції, репрезентовано як рушійні сили її подальшого поглиблення і розширення.

Ключові слова: закони діалектики, суперечності світової економіки, економічна глобалізація, інтеграція, інтернаціоналізація.

Постановка проблеми. Особливості сучасного розвитку світового господарства, місце у ньому країн із перехідною економікою, концептуальне забезпечення їх включення у світогосподарські зв'язки наразі залишаються найменш розробленими в економічній теорії. Відсутність наукової, виваженої теорії включення перехідних економік у світове господарство з урахуванням суперечливих тенденцій його розвитку суттєво впливає на ефективність зовнішньоекономічних зв'язків, породжує нестабільність і невизначеність розвитку зазначеної сфери у країнах СНД.

Відомо, що глобальна економіка, яка характеризується взаємопроникненням і взаємозв'язком національних економік, що підсилюються, іде до створення єдиної планетарної спільноти на основі розвитку і розв'язання суперечностей, які необхідно дослідити для адекватного реагування на виклики глобалізації і забезпечення максимальної ефективності зовнішньоекономічної діяльності кожної держави. Отже, актуальність теми дослідження зумовлена необхідністю теоретико-методологічного аналізу тенденцій розвитку глобалізаційних та інтеграційних процесів, характерних для сучасного етапу розвитку світового господарства з метою концептуального обґрунтування ефективної зовнішньоекономічної доктрини перехідних держав, зокрема України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Концепції глобалізації та регіоналізації розроблялись у низці наукових праць вітчизняних учених, а також

представників близького і далекого зарубіжжя. Це роботи Е. Азроянца, У. Бека, О. Білоруса, О. Богомолова, І. Валлерстайна, А. Вебера, І. Вульфа, Ф. Джеймсона, М. Делягіна, А. Ельянова, П. Жака, В. Іноземцева, Р. Кардлія, Г. Колодка, Н. Косолапова, В. Новицького, А. Панарина, А. Поручника, Р. Робертсона, Ф. Сашвальда, Дж. Сороса, Р. Сталкера, Г. Фаминського, А. Філіпенка, Т. Фрідмана, М. Чешкова, Ю. Шишкова, О. Шниркова та ін.

Однак сучасна економічна глобалістика не приділяє достатньої уваги методології дослідження глобальних процесів. У науковій і публіцистичній літературі домінують два підходи, які переважно торкаються оцінки наслідків економічної глобалізації: перший наголошує на позитивній ролі інтеграційних процесів у підвищенні ефективності сучасної економіки; другий — зосереджується на негативних сторонах глобалізації.

Формулювання цілей. З нашої точки зору, такі підходи не є конструктивними, оскільки не ґрунтуються на законах діалектики. Світове господарство має досліджуватися крізь систему суперечностей як джерела еволюції міжнародних економічних відносин на різних історичних етапах їх розвитку. Тому актуальним завданням науки і практики є визначення суперечливих процесів на регіональному та глобальному рівнях з метою запобігання значним політико-економічним утратам на інтеграційному шляху.

Вклад основного матеріалу. Застосування діалектичного методу, заснованого на єдності і боротьбі суперечливих сторін міжнародного економічного життя, переході кількісних змін у якісні, запереченні заперечення дозволяє стверджувати, що сучасний етап розвитку світового господарства — економічна глобалізація — якісно новий його стан, в основі розвитку якого лежить основна суперечність світового господарства: між усупільненням відтворювального процесу в планетарних масштабах і його відокремленням у межах певних країн та регіонів.

Зазначена суперечність набуває відповідних форм на різних історичних етапах його відтворення та розв'язання. Таким чином, діє система суперечностей, які є рушійною силою розвитку міжнародних економічних відносин. Саме вони забезпечують перехід світового господарства до більш досконалих, якісно нових історичних етапів еволюції світогосподарських зв'язків. Наприклад, в умовах ранньої інтернаціоналізації, котру можна розглядати як загальну форму еволюції міжнародних зв'язків, переважають зовнішньоторговельні відносини. Домінує суперечність, що є рушійною силою розвитку процесу інтернаціоналізації: між протекціонізмом і лібералізацією світової торгівлі. Способом розв'язання зазначеної суперечності в умовах зрілої інтернаціоналізації виступає міжнародний рух капіталу.

Після Другої світової війни спосіб міждержавних економічних взаємин, обумовлений поняттям «інтернаціоналізація», не відповідав потребам між-

народного співтовариства. Відбувається перехід до якісно нового явища — економічної інтеграції, що втримувала позитивні властивості інтернаціоналізації і містила принципово нові характеристики розвитку світового господарства, які відповідають потребам певного часу. На цьому історичному етапі визначальним стає суперечність між відокремленістю відтворювального процесу в окремих національних економіках та його консолідацією в межах інтеграційних угруповань. Спосіб її розв'язання — організація міжнародних регіональних союзів та перехід до регулювання міжнародних економічних відносин.

На початку 80-х років ХХ ст. інтеграція, підкоряючись діалектичному закону, відкритому Гегелем, набуває нової якості — стає глобалізацією. Виникає запитання: чому перехід світового господарства до якісно нового стану глобалізації відбувся у зазначений період? На нашу думку, саме у цей час у багатьох промислово розвинених країнах світу посилюється ринково орієнтована економічна політика та створюється адекватна нормативно-правова база. Одночасно розпочинаються структурні реформи, які супроводжувалися підвищенням конкурентоспроможності та цінової гнучкості товарів, зниженням транскордонних бар'єрів, сприянням розвитку конкуренції.

Зазначені зміни були певною мірою спричинені переходом до нового типу економічного зростання, який ґрунтувався на принципово інших формах поєднання науки з виробництвом, створенні нових елементів продуктивних сил (ЕОМ, мікроелектроніка, лазерна техніка), якісно новому рівні підготовки та використання людського чинника виробництва. Коли за законами діалектики накопичення кількісних змін сягає певної межі, економічне явище неминуче набуває нової якості. Остання справляє зворотний вплив на кількість і відповідно зумовлює зміни її характеристик. Тому застосування діалектичних законів переходу кількісних змін у якісні і якісних у кількісні, закони заперечення, єдності і боротьби протилежностей мають велике теоретичне і практичне значення для розуміння сутності процесів економічної глобалізації та регіоналізації.

Часто в економічній літературі зазначені процеси протиставляються, розглядаються як взаємовиключні. На нашу думку, на сучасному етапі розвитку світової економіки вирішального значення набуває суперечлива взаємодія процесів регіоналізації та економічного відтворення у планетарних масштабах, яка є рушійною силою еволюції світового господарства. Регіональні організації — це спосіб досягнення певних вигод від масштабів, уніфікації зовнішньоекономічної політики, можливість уникнути втрат від негативних наслідків глобалізації. Така мета породжує егоїзм економічних інтересів і провокує деяку ізолюваність. Ця суперечність розв'язується шляхом розширення інтеграційних угруповань, зростання контактів між ними, посилення

взаємодії з міжнародними організаціями. У майбутньому регіональні союзи, створені на різних континентах світу, зростатимуть за рахунок нових учасників економічних угруповань, що переконливо демонструє найсильніше у світі регіональне утворення — Європейський Союз, метою якого є приєднання до угруповання найближчими роками 75 млн людей.

Відтепер у світі існують більше ста регіональних угод, значна кількість домовленостей перебуває у стані переговорів. Сьогодні міжнародними угодами регулюється понад половини всього обсягу міжнародної торгівлі. Відомо, що кожна сучасна країна може бути учасницею багатьох регіональних угруповань одночасно. Наприклад, багато країн, що входять до АТЕС, одночасно беруть участь у роботі інших угруповань (НАФТА, ЛАЕС, АСЕАН, СНД). Тільки у рамках СОТ налічуються понад 26 різноманітних об'єднань, які зосереджують увагу на різних аспектах функціонування глобальної торгової системи і багатостороннього переговорного процесу [1]. Наступним кроком буде посилення інтеграційних процесів між великими регіональними об'єднаннями.

Таким чином, згідно із законом заперечення заперечення поняття «інтернаціоналізація», «інтеграція», «глобалізація» демонструють зв'язок між минулим і сьогоденням, відображають наступність у розвитку. Економічна інтеграція і глобалізація, на нашу думку, є інтернаціоналізацією, оскільки зосереджують у собі позитивні характеристики останньої. Одночасно це якісно нові поняття, оскільки вони набули нових змістовних, сутнісних характеристик, що роблять їх принципово відмінними від процесу інтернаціоналізації. Отже, регіоналізація та глобалізація економіки — це суперечливі, різномасштабні та різноякісні сторони руху світової економіки до створення системи планетарного відтворювального процесу. Шляхом боротьби доцентрових тенденцій і відцентрових регіональних інтересів інтеграційні угруповання стають прискорювачами, генераторами глобалізаційних процесів, сходишками на шляху до створення планетарного економічного простору. Ілюстрацією саме такого підходу до взаємозв'язку понять «регіоналізація» та «глобалізація» може бути суперечливий розвиток інтеграційного процесу в найпотужнішому угрупованні світу — Європейському Союзі.

Із ратифікацією Лісабонського договору 2007 р. ЄС здійснив черговий крок до федеративної держави, перетворення на найважливіший суб'єкт міжнародних відносин, що створює регульований і уніфікований соціально-економічний, правовий та політичний простір уже в межах 28 держав. Європейська інтеграція сприяла досягненню високого рівня життя майже половиною мільярда людей. Якщо процеси європейської інтеграції триватимуть, то аналогічним чином виграють ще 75 мільйонів людей, що проживають в Україні та в інших країнах — членах «Східного партнерства». «Без перебільшення можна сказати, що Європа

винайшла “машину конвергенції”, яка вбирає в себе бідні країни і допомагає їм перетворюватися на економіки з високим рівнем доходів», — підкреслив Індерміт Гілл, головний економіст Світового банку в регіоні Європи і Центральної Азії, один з основних авторів доповіді Світового банку «Золоте зростання: відновлення заможності європейської економічної моделі» [2].

На наш погляд, створення подібного інтеграційного угруповання є закономірним результатом розвитку боротьби між економічним суверенітетом окремих держав та загальністю економічного життя в умовах інтеграції і глобалізації економіки. Зазначена суперечність існує протягом усього періоду існування об’єднання, починаючи зі стадії концептуальної підготовки процесу євроінтеграції, і здобуває суперечливу форму у вигляді протиставлення теорій федералізму і функціоналізму. Остання стверджувала, що кінцевим продуктом інтеграції стає утворення «функціональної системи, елементи якої можуть почати працювати й без загальної політичної надбудови...» [3, с. 97].

Федералісти віддавали перевагу політичній сфері інтеграції, насамперед створенню наднаціональних інститутів, яким національна влада повинна надати широкі повноваження. Тільки в такий спосіб, на їх думку, громадянам може бути гарантована політична й економічна безпека. Федералісти приділяли недостатню увагу економічним чинникам інтеграції, але виступали за негайне створення в Західній Європі федеральної політичної структури. Із плином часу зазначена суперечність розв’язується реалізацією теорії неофункціоналізму, яка до 60-х р. стала провідною теорією і практикою європейської інтеграції. Зазначену концепцію можна розглядати як певний компроміс між крайнощами, характерними для федералізму і функціоналізму. Основою нової теорії стало прагнення керованої інтеграції на регіональному рівні. Отже, ми бачимо, як відповідно до закону заперечення заперечення перетворення одного явища в інше здійснюється через знищення тих характеристик у старому явищі, які не узгоджуються з новими умовами існування, і через збереження і подальший розвиток у новому явищі всього позитивного, що відповідає новим умовам і тенденціям сучасності.

Надзвичайно суперечливо йшов процес реалізації Договору про створення Європейської економічної спільноти (ЄЕС) в 1957 р., яким передбачалося до кінця 1969 р. вирішити такі завдання: формування митного союзу, здійснення загальної торговельної політики стосовно третіх країн, введення загального митного тарифу, проведення загальної політики щодо сільського господарства і транспорту, співробітництво в галузі економіки науки і техніки, гармонізація податкових систем, трудового і корпоративного законодавства. Держави-члени закріпили в договорі загальну згоду держав — «поліпшувати умови праці і життя трудящих, для того аби створити можливість

їхньої гармонізації в ході таких змін». Вони вважали, що така еволюція буде результатом не тільки функціонування спільного ринку, який сприятиме гармонізації соціальних систем, а й передбачених у даному Договорі процедур, а також зближення законодавчих положень, приписів та адміністративних дій [4, ст. 117].

Однак поставлені завдання багато в чому не були вирішені. Така ситуація пояснювалась наявністю в той період суперечності між прагненням об'єднання Європи і бажанням окремих країн зберегти по можливості більшою мірою національну ідентичність, власний суверенітет. Хоча зрозуміло, що будь-яке інтеграційне угруповання у східному чи західному напрямі змушує національні держави жертвувати більшою чи меншою часткою своїх управлінських повноважень. Суперечність між національними інтересами і потребою в посиленні економічного співробітництва на цьому етапі розв'язувалася шляхом злиття в 1967 р. вищих органів трьох співтовариств: Європейського об'єднання вугілля та сталі (ЄОВС), Європейської економічної спільноти (ЄЕС) та Європейської спільноти з атомної енергії (Євратом) в єдину Раду і Комісію, які разом з Європейським парламентом і Судом ЄС утворили загальну інституціональну структуру. В 1974 р. було створено новий інститут Співтовариства — Європейська рада на рівні глав держав і урядів.

Слід зазначити, що в процесі створення спільного ринку спостерігалися значні розходження між Німеччиною, Францією, Італією за рівнем економічного розвитку і політичних амбіцій. Із цих та інших причин тільки наприкінці 1992 р. було завершено процес утворення єдиного внутрішнього ринку. Гострі суперечності в межах угруповання унеможливили прийняття у 2004 р. Конституції ЄС. Компромісним рішенням стало підписання у грудні 2007 р. лідерами 27 країн Євросоюзу Лісабонського договору, покликаного замінити Конституцію. Однак і цей документ приймався з великими труднощами і був ратифікований тільки у грудні 2009 р.

У цьому контексті важко не погодитися з українським економістом А. Гальчинським, який схвальнює теорію голландського філософа Бернарда де Мондевіля, який у XVIII ст. стверджував, що суспільство розвивається не завдяки своїм перевагам, а завдячуючи вадам. Якщо їх усунути, зникне енергія розвитку [3]. Саме такою енергією розвитку є закон єдності і боротьби протилежностей — основа еволюції економічних інтеграційних та глобалізаційних процесів, спрямований на забезпечення соціально-економічного прогресу світового співтовариства.

Висновки. Для успішної реалізації євроінтеграційних прагнень України необхідно враховувати, що інтеграція розвивається суперечливо. Розв'язання суперечностей потребує спроможності країн-учасниць інтеграційних процесів йти на компроміси, погоджувати позиції щодо усіх напрямів взаємодії.

Процеси регіоналізації і глобалізації обов'язково передбачають делегування певних функцій наднаціональним органам управління. Однак кількісне зростання об'єктів наднаціонального впливу призводить до заміни національного суверенітету суверенітетом колективним, тобто можливістю кожної країни брати участь у регулюванні соціально-економічних і політичних процесів усього інтеграційного об'єднання.

Рушійною силою розв'язання суперечностей між державами і досягнення консенсусу є потреби економічного розвитку. І тому саме бізнес, сучасні фірми зацікавлені в досягненні оптимального масштабу діяльності через співробітництво і кооперування з іноземними компаніями в рамках регіону без митних та інших обмежень.

Суперечності світового господарства мають розв'язуватися не тільки за допомогою нових технологій, а й шляхом застосування нової міждержавної політики, зорієнтованої на пристосування усіх суб'єктів міжнародних економічних відносин до умов глобалізації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Циганкова Т. М. Сучасні коаліції та угруповання СОТ у формуванні глобальної торгової політики [Електронний ресурс] : наук. журн. / Т. М. Циганкова, Г. В. Солодковська ; Міжнар. екон. політика ; М-во освіти і науки, молоді та спорту України, ДВНЗ «Київ. нац. екон. ун-т ім. В. Гетьмана» ; голов. ред. Д. Г. Лук'яненко. — К. : КНЕУ, 2011. — № 12–13. — С. 22–40.
2. Доклад Всемирного банка «Золотой рост: восстановление состоятельности европейской экономической модели [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.worldbank.org/goldengrowth>.
3. Mitrany D. A. Working Peace System / D. A. Mitrany. — Chicago : Quadrangle Books, 1966. — 221 с.
4. Договор об учреждении Европейского экономического сообщества. Рим, 25 марта 1957 года (в редакции на февраль 1986 г.) [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://www.akt.uz/?document=15937>.
5. Гальчинський А. Відсутність довіри — влада в Україні лишається чужою [Електронний ресурс] / А. Гальчинський. — Режим доступу: <http://gazeta.dt.ua/macrolevel/vidsutnist-doviri-vlada-v-ukrayini-lishayetsya-chuzhouy-.html>.

МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ АНАЛИЗА ТЕНДЕНЦИЙ РАЗВИТИЯ МИРОВОГО ХОЗЯЙСТВА

Макуха С. Н.

На основе развития основного противоречия мирового хозяйства осуществлен теоретико-методологический анализ сущности экономической глобализации, интеграции и интернационализации. Исследованы противо-

речия мирового хозяйства на разных этапах его эволюции. Экономические противоречия, сопровождающие процесс европейской интеграции, представлены как движущие силы ее дальнейшего углубления и расширения.

Ключевые слова: законы диалектики, противоречия мировой экономики, экономическая глобализация, интеграция, интернационализация.

METHODOLOGICAL ASPECTS OF THE ANALYSIS OF TRENDS IN GLOBAL ECONOMY

Makukha S. N.

The theoretical and methodological analysis of the essence of economic globalization, integration and internationalization are performed on base of the development of the main contradiction of the world economy. The contradictions of the world economy at different stages of their evolution are analyzed. Economic contradictions that accompany the process of deepening European integration are presented as the driving force for its further development and expansion.

Key words: laws of the dialectics, contradictions of the world economy, the economic globalization, integration, internationalization.